

Проф. др Јован Белић,
Пољопривредни факултет — Земун

Осврт на данашње стање сточарства у Црној Гори

Године 1954, обишао сам знатан део СР Црне Горе (захваљујући позиву Управе за пољопривреду СР Црне Горе) у циљу изучавања сточарства ове наше републике, и о томе написао под истим насловом чланак у Пољопривреди (бр. 6 од 1955), те би се стога овај чланак могао сматрати као наставак претходног.

Ове године, месеца јуна, обишао сам поново знатан део готово истих предела (захваљујући гостопримству Одељења за сточарство Пољопривредног института у Титограду), те тако имао прилику да после 18 година поново упознам стање сточарства у Црној Гори и упоредим га са пређашњим.

На овогодишњем путовању по Црној Гори обратио сам нарочиту пажњу говедарској и овчарској производњи — двема главним гранама црногорског сточарства, те захваљујући своме сапутнику дру Михаилу Љумовићу, видео и упознао се са садашњим стањем сточарства како друштвеног, тако и индивидуалног сектора. У даљем излагању изнећу извесна опажања о данашњем стању сточарства у Црној Гори и нека своја мишљења о могућностима унапређивања ове гране наше народне привреде, а илустроваћу их фотографијама направљеним у току садашњег обиласка.

БРОЈНО СТАЊЕ СТОКЕ

За ову сврху послужићемо се статистичким подацима (Статистичког годишњака Југославије) пређашњег (1958, када сам обилазио Црну Гору), затим десет година доцније (1963) и дана-

шњег бројног стања (1971), на основу којих би се донели извесни закључци а извесни потврдили. Годину 1953. узео сам као годину за израчунавање индекса (100), како би се према тој години могло упоређивати предратно и поратно стање стоке, приказано у табели 1, зато што се од тада може сматрати да је наше сточарство стабилизовано, тј. опорављено од ратних последица.

Таб. 1. Бројно стање стоке (1 000 комада)

Година	1931.		1953.		1963.		1971.	
	Комада	%	Комада	%	Комада	%	Комада	%
КОЊИ:								
СФРЈ	1 332	100	1 126	100	1 175	100	1 048	100
Индекс	118		100		104		98	
Црна Гора	28	2,12	24	2,14	31	2,63	29	2,76
Индекс	117		100		128		119	
ГОВЕДА:								
СФРЈ	4 875	100	4 995	100	5 355	100	5 138	100
Индекс	97		100		107		102	
Црна Гора	146	2,99	192	3,83	160	2,98	157	3,05
Индекс	76		100		83		81	
ОВЦЕ:								
СФРЈ	12 287	100	11 400	100	10 056	100	8 703	100
Индекс	107		100		88		76	
Црна Гора	577	4,69	534	4,68	538	5,35	563	6,47
Индекс	107		100		100		105	
СВИЊЕ:								
СФРЈ	5 036	100	4 519	100	5 013	100	6 562	100
Индекс	111		100		110		145	
Црна Гора	28	0,55	32	0,71	25	0,49	28	0,42
Индекс	86		100		77		86	
ЖИВИНА:								
СФРЈ	19 859	100	19 576	100	29 940	100	44 954	100
Индекс	101		100		152		230	
Црна Гора	—	—	184	0,94	298	0,99	493	1,09
Индекс	—		100		162		267	

Из табеле се може констатовати за последњих 18 година:

— да је у СФРЈ број говеда нешто порастао, више у првој деценији (индекс 107) него у другој (индекс 102);

— да је у Црној Гори, супротно стању у СФРЈ, број говеда знатно смањен, и то у првој деценији 17% (индекс 83) а у другој још и више (индекс 81) — што је, свакако, негативно за ову, данас најважнију производњу, како у Европи, тако и у Југославији, па, разуме се, и у Црној Гори;

— да је број оваца у СФРЈ знатно и доста нагло опао, и то прве деценије око 12% (индекс 88) а друге за још толико (индекс 76) — што није повољно за ову грану сточарства.

— да се у Црној Гори, обратно него у Југославији, бројно стање оваца није смањило (индекс 100), него се у другој деценији чак нешто и повећало у односу на претходну (индекс 105), што се мора оценити као врло повољно за ову грану сточарске производње;

— да је бројно стање свиња знатно повећано у СФРЈ за последње две деценије, што показују индекси од 110, односно 145 у односу на посматрану 1953. годину;

— да је, обрнуто томе, у Црној Гори, бројно стање свиња знатно опало, нарочито у првој деценији (индекс 77), да би се у другој нешто поправило (индекс 86);

— да је бројно стање коња у СФРЈ, после малог пораста у првој деценији (индекс 104), у другој у малом паду (индекс 98);

— да је бројно стање коња у Црној Гори у порасту (индекси 129, односно 119) и то не само у односу на 1953. годину већ и на њено предратно стање — што показује потребу за коњима у планинским теренима ове републике и поред знатне моторизације у односу на предратно стање;

— да је бројно стање живине у СФРЈ знатно повећано, више него удвостручено — што представља извесну компензацију за умањени број оваца у погледу производње меса за исхрану становништва;

— да је бројно стање живине у Црној Гори веома повећано у односу на 1953. годину (индекси 162, односно 267), али да је број живине у односу на број становника још мали, јер на 100 становника долазе само 93 комада живине у Црној Гори (у СФРЈ 219), те стога, према статистичким подацима, данас у Црној Гори има више оваца него живине.

Ако се посматра бројно стање стоке у односу на број становника (таб. 2), може се констатовати следеће:

Таб. 2. Бројно стање стоке на 100 становника

	Број станов.	%		На 100 становника стоке:				
		Станов. по км ²	пољопр. станов.	говеда	свиња	оваца	коња	живине
Година 1953:								
СФРЈ	16 991 449	66,4	60,7	29,4	26,6	67,1	6,6	115,2
Црна Гора	419 873	30,4	—	45,7	7,6	127,1	5,7	43,9

Година 1963:									
СФРЈ	18 549 291	72,5	49,6	28,8	27,0	53,4	6,3	161,3	
Црна Гора	471 894	34,2	46,8	33,8	5,3	113,9	6,5	63,1	
Година 1971:									
СФРЈ	20 504 516	80,3	36	25,0	32,0	42,4	5,1	219,2	
Црна Гора	530 361	38,4	35	29,5	5,2	106,1	5,5	93,0	

Таб. 3. Бројно стање стоке на друштвеним газдинствима (комада)

	Говеда		Краве		Свиње		Овце		Коњи	
	комада	%	комада	%	комада	%	комада	%	комада	%
Година 1963:										
СФРЈ	441 486	100	158 149	100	796 256	100	459 885	100	14 298	100
Индекс	100		100		100		100		100	
Црна Гора	2 903	0,65	1 759	1,11	600	0,07	7 953	1,71	79	0,55
Индекс	100		100		100		100		100	
Година 1971:										
СФРЈ	346 522	100	101 957	100	1 040 065	100	241 655	100	4 999	100
Индекс	78		64		130		52		34	
Црна Гора	2 650	0,76	1 534	1,50	3 722	0,36	4 204	1,73	34	0,68
Индекс	91		87		620		52		43	

— да је број становника како у СФРЈ, тако и у Црној Гори знатно повећан у току последње две деценије;

— да је број становника по квадратном километру површине знатно повећан како у СФРЈ, тако и у Црној Гори (од некадашњих 66 у 1953. данас на 80, а од 30 становника по квадратном километру површине у Црној Гори, данас на 38);

— да је пољопривредно становништво нагло опало у току последње деценије, јер од 49,6⁰/₀, колико га је било у СФРЈ 1963, данас је 36⁰/₀, а од 46,8⁰/₀ у Црној Гори данас је 35⁰/₀;

— да је број говеда на 100 становника знатно опао у току последње две деценије како у СФРЈ (са 29,4 на 25,0 говеда на 100 становника), тако и у Црној Гори (са 45,7 на 29,5), што ће као последицу имати мању продукцију говеђег меса по становнику;

— да је број свиња на 100 становника нешто порастао у СФРЈ (са 26,6 на 32,0 комада на 100 становника), али је опао у Црној Гори (са 7,6 на 5,2), те и сам овај број, тј. 7, односно 5 комада свиња на 100 становника Црне Горе показује да је ово савим споредна грана сточарске производње ове републике;

— да број оваца на 100 становника показује знатан пад, како у СФРЈ (са 67,1 на 42,4 комада на 100 становника), тако и у Црној Гори (са 127,1 на 106,1), с тим што у Црној Гори на 100 становника долази више од једне овце, а то је још врло повољна

релација, која истовремено истиче и важност ове гране у црногорском сточарству;

— да број коња благо опада у СФРЈ (са 6,6 на 5,1 комад на 100 становника), док се одржава готово на истом нивоу у Црној Гори (са 5,7 на 5,0);

— да је број живине на 100 становника удвостручен како у СФРЈ (са 115 на 219 комада на 100 становника), тако и у Црној Гори (са 43,9 на 93,0), с тим што је још у Црној Гори ова релација неповољна.

Као општи закључак ове анализе могло би се извући да бројно стање стоке у односу на повећање броја нашег становништва не иде истим темпом, те уколико се сточарство не би квалитетно унапредило, не би могло обезбедити ону продукцију сточних продуката по становнику колика је она била до сада. Поготово стога што се број пољопривредног становништва нагло смањује, а напуштање пољопривреде и одлазак у индустрију — са планина и села у градове и индустрију — представља данас огроман проблем не само наше земље већ и читаве Европе, па ако се начин рада у сточарству не измени, ако се планинске испаше и сувати не користе стоком, тј. уколико се напуштају — може доћи до тешких последица у погледу даљег искоришћавања планинских, тј. изразито сточарских терена.

Сл. 1 — Испашшта на Дурмитору

Сл. 2 — Катун и пашњаци на Сињајевини

Ради подруштвљавања пољопривредне производње, а то значи и њеног интензивирања, основана су у СФРЈ друштвена газдинства с циљем да она остварују квалитетну производњу за тржиште и да унапређује садашње стање сточарске производње у смислу њеног квалитетног побољшања. Данас сточарство на друштвеном сектору још заузима мали удео, те ако се погледају подаци за 1971, видеће се да од укупног броја говеда у СФРЈ на друштвени сектор опада 6,74⁰/₀ (у Црној Гори 1,68⁰/₀), од свиња у СФРЈ 15,85⁰/₀ (у Црној Гори 13,28⁰/₀), од оваца у СФРЈ 2,77⁰/₀ (у Црној Гори 0,74⁰/₀), од коња 0,47⁰/₀ у СФРЈ (у Црној Гори 0,11⁰/₀).

Ако се погледа таб. 3, у којој су изнети подаци за бројно стање стоке на друштвеним газдинствима за 1963. и 1971, могло би се констатовати да са изузетком бројног стања свиња, које је у порасту и у СФРЈ и у Црној Гори, остале врсте стоке показују велики пад у бројном погледу на друштвеним газдинствима, што показују индекси, нарочито ниски за краве (64) и коње (34) у СФРЈ, а за коње (43) и овце (52) у Црној Гори, што наводи на закључак да друштвена газдинства, заправо, немају интереса за сточарску производњу — а томе, свакако, постоји узрок. Према томе, друштво од сточарства на друштвеним газдинствима у Црној Гори данас не може да очекује довољну производњу сточних

продуката за исхрану становништва, што треба још повезати и са напуштањем пољопривредне производње уопште, тј. напуштањем села и одласка у градове на рад у индустрији, али не и на друштвена пољопривредна газдинства.

Ако се посматра структура пољопривредних површина по категоријама коришћења, што је приказано у таб. 4, приметитиће се велика разлика у погледу структуре обрадиве површине која постоји у СФРЈ и Црној Гори. То се види нарочито по томе што у СФРЈ преко 50% обрадиве површине долази на оранице док у Црној Гори то износи само око 11%, затим што на ливаде у СФРЈ долази 13% а у Црној Гори око 20%, на пашњаке у СФРЈ око 30% а у Црној Гори 67%. Оваква структура показује да се Црна Гора у погледу сточарства мора користити ливадама и пашњацима, тј. планинским испашама, па што је то главни исхранбени потенцијал сточарства Црне Горе. То значи да се сточарство Црне Горе мора базирати на одгајивању преживара, који ће тај потенцијал моћи најбоље и да искористићавају. Свиње и живина потребују зрнасту храну, а то значи храну произведену на ораницама (којих је у Црној Гори само око 11%), а на томе се мора заснивати и целокупно интензивно сточарство. Засада Црна Гора није у стању да сопственим капацитетом ораница подмирује ту потребу, јер јој оранице служе најпре за производњу хране за људе, а тек потом долази на ред снабдевање млечне стоке у интензивном сточарству, па, уколико претекне, онда и за потребе исхране остале врсте стоке. Због тога се увек може поставити питање: да ли је рентабилније увозити зрнасту храну, подизати фабрике сточне хране за производњу смеса за исхрану стоке или је јефтиније увозити месо (свињске полутке, бројлере и сл.), тј. да ли транспорт зрнасте хране, улагања у подизање фабрике сточних смеса и сл. покривају трошкове производње меса на лицу места, а у том случају могу конкурисати изразитим рејонима производње кукуруза, односно изразитих свињарских и живинарских рејона — или је рентабилније увозити готов производ — месо из тих крајева. Економику такве производње требало би тачно да израчунају црногорски економски стручњаци.

Из даље анализе структуре пољопривредне површине по категоријама коришћења (таб. 4) види се да просечно 13% укупне пољопривредне површине у СФРЈ долази на ливаде (у Црној Гори око 20%); да на пашњаке отпада око 30% у СФРЈ (у Црној Гори око 65%), што јасно показује да Црна Гора мора форсирати овчарство и говедарство, ако жели да правилно искористи свој природни травни потенцијал.

Таб. 4. Пољопривредна површина по категоријама искоришћавања

Год.	Укупно		Обрадива површина									
	1 000 ha	%	оранице 1 000 ha	%	воћњаци 1 000 ha	%	виногради 1 000 ha	%	ливаде 1 000 ha	%	пашњаци 1 000 ha	%
СФР Југославија												
1953.	14 325	100	7 283	50,8	375	2,6	261	1,8	1 892	13,2	4 441	31,0
1963.	14 080	100	7 660	51,7	427	2,8	266	1,8	1 940	13,1	4 470	30,2
1970.	14 695	100	7 497	51,0	454	3,0	254	1,7	1 948	13,2	4 473	30,4
Црна Гора												
1953.	524	100	55	10,4	4,8	0,9	0,8	0,1	93	17,7	369	70,4
1961.	595	100	65	10,9	8	1,3	1	0,1	118	19,8	400	67,2
1971.	531	100	65	12,2	9	1,6	2	0,3	112	21,0	339	64,0

Да бисмо показали ту зависност, израчунали смо колико говеда, односно оваца долази на 1 хектар травњака (пашњаци плус ливаде), што је приказано у таб. 5.

Таб. 5. Број говеда и оваца на 100 хектара травњака

	Ливада (1 000 ha)	Пашњака	Укупно	% укупне	Број	Број
			травњака	пољ. повр.	говеда	оваца
					(на 1 ha травњ.)	(на 1 ha травњ.)
Година 1953:						
СФРЈ	1 892	4 441	6 444	44,2	1,26	0,55
Црна Гора	93	369	462	88,1	2,40	0,86
Година 1963:						
СФРЈ	1 940	4 470	6 410	43,2	1,19	0,63
Црна Гора	118	400	518	87,0	3,23	0,96
Година 1971:						
СФРЈ	1 948	4 473	6 421	43,6	1,24	0,73
Црна Гора	112	339	451	84,8	2,87	0,80

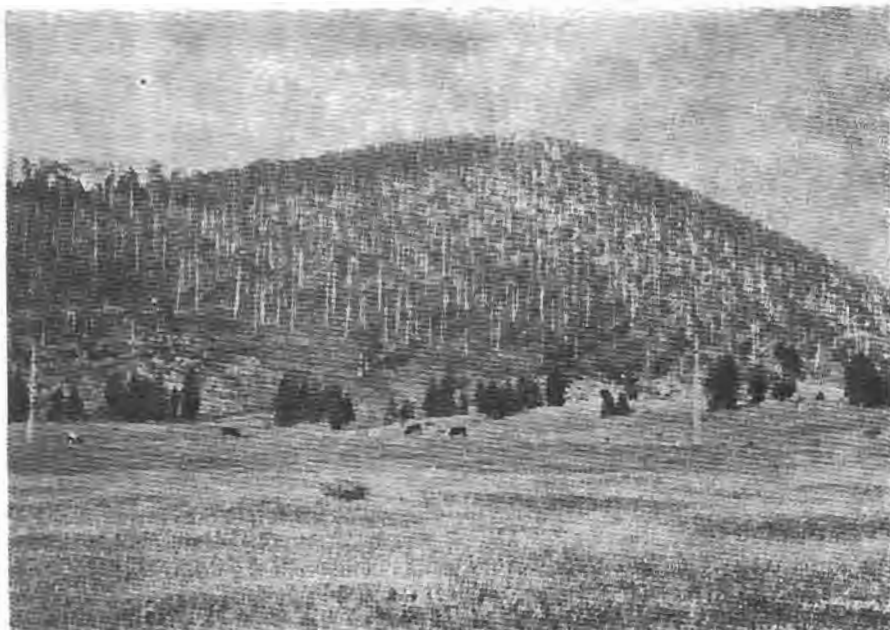
Из таб. 5 види се да је 1971. било на 1 хектару травњака у СФРЈ 1,24 говеда (у Црној Гори 2,87) и 0,73 оваца (у Црној Гори 0,80), што показује да је оптерећење травњака још доста слабо, односно да су травњаци слабо приносни или веома екстензивно искоришћени, што, изгледа, и јесте. Пролазећи Црном Гором, може се запазити да су пашњаци врло различитог квалитета, тј. различитих приноса. Они су доста слабо поседнути стоком, нијесу неговани, тј. само се искоришћавају, али се не чисте, не ђубре, тј. само се природно одржавају. Зато бих у проблематици унапређивања сточарства Црне Горе пашњацима, тј. њиховом побољшавању, дао примарно место.

Сл. 3 — Испаша оваца на Буковику

Сл. 4 — Испаша оваца на Дурмитору

Сл. 5 — Косаница — пашњаци и ливаде

ПРОБЛЕМАТИКА ГОВЕДАРСКЕ ПРОИЗВОДЊЕ

Видели смо да Црна Гора не располаже с довољно обрадиве површине, али да зато обилује пашњацима и ливадама, тј. травњацима. Зато се у своме сточарству мора оријентисати на пашњачко одгајивање стоке, а то значи на првенствену продукцију меса, уз најнужније количине млека.

Црна Гора, међутим, потребује за своје савремене млекаре сталне и веће количине млека, што би се могло подмиривати интензивним говедарством на друштвеним газдинствима на домаку градова које би снабдевале млеком. Таква друштвена газдинства морала би тада бити организована на бази измузачких газдинстава, што претпоставља најинтензивнију ратарску производњу, тј. продукцију концентроване хране за краве музаре са ориџина или, пак, куповину концентрата. С друге стране, повећана тражња већег броја крива ради производње телад за тов, што значи веће производње меса. Зато се одмах надовезује питање (и то чисто економско): да ли је рентабилније држање већег броја крива мање музности или је боље имати (подразумевам друштвени сектор) мањи број крива али високе музности. То значи да ли је за друштвени сектор Црне Горе рентабилнији правац најинтен-

зивније говедарске производње или је боље задржати се на интензивном правцу одгајивања крава осредње музности, уз њихову добру производњу меса? А с тим у вези је и питање најподесније расе говеда за садашње услове друштвених газдинстава Црне Горе. Наиме, ако се одлучимо за најинтензивнији правац, онда је на месту црно-бела раса, али просечне музности, бар 4 500 kg млека годишње. Ако се, пак, одлучимо за интензиван правац говедарске производње, долазиле би у обзир двојно комбитоване расе, тј. расе говеда које би, уз добре количине меса, давале и осредње количине млека (2 500 до 3 000 kg) у условима нешто интензивније ратарске производње. Ако смо, пак, упућени на искључиво пашињачко одгајивање говеда, онда је на месту једна омаља раса, адаптирана таквим условима одгајивања — у овом случају оберинталска (сива) раса или њен продукт гатачко говече, које у доста екстензивним условима одгајивања могу давати врло добре резултате.

Морам овде да подвучем да ми је приликом садашњег обиласка Црне Горе нарочито пало у очи, поготово у околини вароши, али и на Дурмитору, да су релативно мале краве имале врло добра вимена, што је, свакако, утицај оплемењивања црногорске буше сивим (оберинталским) говечетом у току последње две деценије. А ако бих смео да дајем оцену сточарства Црне Горе, могао бих рећи да је то и највећи успех у току последње деценије, тако да такве буше дају око 1 500 kg млека а имају и већу живу меру од неоплемењених. Јасно се показује да је овај начин оплемењивања буше, тј. уна-

Сл. 6 — Испаша изнад Котора

пређивања народног говедарства СР Црне Горе исправан за услове искључиво пашњачког начина одгајивања, тј. још увек једног екстензивног говедарства, али говедарства које најбоље може да искоришћава постојеће природне услове, тј. травњаке, за своју искључиву исхрану.

Према томе, ако се питању побољшавања пашњака и ливада поклони већа пажња него до сада, то ће бити основ поправке производње читавог црногорског сточарства. Сматрати да раса може брзо унапредити сточарство не обзирући се на услове одређеног краја или газдинства, погрешно је, и увек се таква школа скупо плаћа. Расу диктирају услови одгајивања: у интензивним условима не може опстати примитивна раса; у екстензивним условима не може опстати племенита раса. Уколико се та два појма помешају, резултат ће бити нерентабилна производња, тј. неуспјех.

За све до сада изнето о говедарској производњи Црне Горе имамо врло добру потврду у производњи млека по крави музари у 1971. год. (Падаци Југословенског пољопривредно-шумарског центра) за друштвена газдинства и задруге у Црној Гори (таб. 6).

На путу по Црној Гори посетио сам три друштвена газдинства (агрокомбинат „Тринаести јул“ — Титоград, ППК „Никшић“ у Никшићу и ПК „Пљевља“ у Пљевљима) чијим ћу се подацима користити, нарочито последње два газдинства, која држе и три различите расе говеда.

Таб. 6. Производња млека по расама (за 1971)

Назив организације	Број крава (n=)	Производња по крави	
		Млека (kg)	Мл. масти (%/о)
ЦРНО-БЕЛА РАСА:			
„Тринаести јул“	515	3 085	3,51
„Никшић“	267	2 993	3,83
„Пљевља“	27	3 241	3,60
Пољ. задруга „Иванград“	18	2 158	3,72
Зем. задруга „Плав“	7	2 132	3,72
МРКА РАСА:			
„Никшић“	11	2 438	3,82
„Пљевља“	27	2 806	3,61
„Иванград“	21	1 695	3,78
„Плав“	5	1 958	3,68
СИВА РАСА:			
„Никшић“	78	2 838	3,54
„Пљевља“	23	3 019	3,59
„Иванград“	22	1 614	3,65
„Плав“	6	1 868	3,67
Станица за сточар. „Жабљак“	68	1 753	3,67
ГАТАЧКА:			
„Никшић“	14	2 620	3,85
„Пљевља“	46	3 016	3,55

Подаци о млечности крава разних раса гајених на друштвеним газдинствима врло су поучни и потврђују напред изнето о унапређивању говедарства Црне Горе. Њима сам додао и податке за млечност крава у појединим задругама да би се видело да оне данас нису оспособљене за иоле интензивније одгајивање раса говеда за производњу млека. Томе сам додао и податке за млечност оберинталских (сивих) крава Станице за сточарство „Жабљак“ (коју сам посетио и видео краве у врло доброј кондицији), као пример колика се млечност може добити од крава које искључиво живе од паше и сена (односно од природних травњака Дурмитора). То би био истовремено и правац који показује куда треба усмерити унапређивање народног сточарства Црне Горе и производњу која се од таквог начина може постићи.

Сл. 7 — Испаша крава на Дурмитору

Подаци, пак, млечности гатачких крава, који се не разликују по вредности од података млечности оберинталских крава, показују да се оплемењивање црногорске буше овим начином може брзо и лако да оствари.

На основу горње табеле о млечности крава по расама у Црној Гори, могло би се закључити следеће:

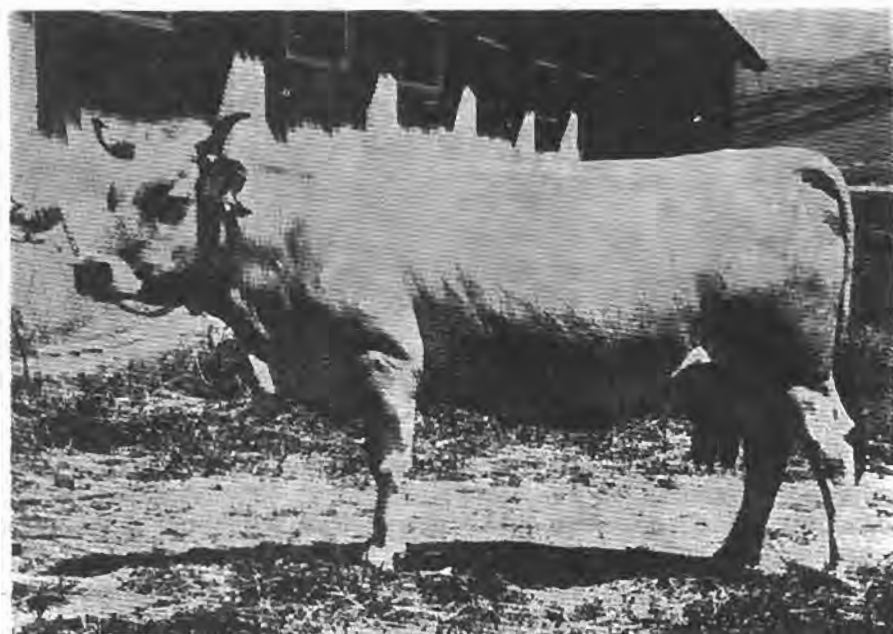
— данас су друштвена газдинства Црне Горе достигла ниво производње од око 3 000 kg млека по крави годишње, што значи

да су способна за интензивну, али не и најинтензивнију говедарску производњу;

— млечност од 3 000 kg млека годишње по крави не задовољава у погледу рентабилитета производње црно-беле расе. Нарочито се показује негативно гајење ове расе у црногорским задругама, где је њихова просечна млечност мања од млечности гатачких или оберинталских крава у Никшићу или Пљевљима. То доказује да услови за интензивно говедарство у тим задругама уопште не постоје;

— мрка раса гајена у Црној Гори показује просечно исте резултате млечности на друштвеним газдинствима као и сива и гатачка, тј. да су ове расе прилагођене овим, назовимо их прелазним условима одгајивања, који данас владају у највећем делу Црне Горе;

— правилна економска рачуница свакако би показала да је за садашње услове у Црној Гори рентабилнија једна оберинталска крава просечне млечности од 2 600 до 2 800 kg млека годишње (колико сада оне дају на друштвеним газдинствима Црне Горе) од једне црно-беле краве просечне млечности од 3 000 kg млека, колико сада ова раса просечно даје у нешто побољшаним условима одгајивања на друштвеним газдинствима Црне Горе;

Сл. 8 — Крава гатачког соја (Пљевља) 12 год. VIII — 3 293 kg, 3,50%

— за народно говедарство (подразумева се говедарство приватног одгајивача — сељака у екстензивним условима, који владају на селу) свакако да је још најподеснија сива раса, јер још увек сасвим екстензивни услови ситног поседа овој раси једино и одговарају.

Станица у Жабљаку мислим да је одиграла важну улогу баш у погледу производње приплодног материјала ове расе за народно говедарство Црне Горе, те би је и надаље требало још више помагати у таквом позитивном раду на унапређивању говедарства Црне Горе.

Из свега излази да је говедарство за последње две деценије показало извештан напредак у односу на стање које му је претходило.

ПРОБЛЕМАТИКА ОВЧАРСКЕ ПРОИЗВОДЊЕ

Из података о бројном стању оваца у Црној Гори (таб. 1) видели смо да се оно задржало, више-мање, на предратном стању (подаци за 1931), тј. да у току 40 посматраних година није бројно ни опало ни порасло, али да је, посматрано на 100 становника, опало 20% у последње две деценије (таб. 2).

Сл. 9 — Испаша оваца на Крнову

Сл. 10 — Локва за напајање на Сињајевини, 1 800 m

Ако упоредимо квалитетно стање, видећемо да се оно није променило у току читавог посматраног временског периода. Остало је, у ствари, на истом оном примитивном степену на коме се налазило и пре неколико деценија, иако је пре двадесетак година нешто мало експериментисано укрштање са разним расама.

Незаинтересованост за примитиван начин искоришћавања оваца нарочито се види на друштвеним газдинствима (таб. 3), јер сва друштвена газдинства Црне Горе имала су 1971. само 4 204 оваца, тј. 1,73% укупног броја оваца Црне Горе. То значи да је овчарство сасвим у рукама ситног одгајивача, који не само што је финансијски слаб да би ишта улагао у његово побољшавање, него га и напушта одлазећи у градове. Према томе, будућност

овчарства, која би требало да буде у његовом и бројном и квалитетном унапређивању, у ствари се показује у супротном правцу. С друге стране, повезивање Црне Горе са Србијом пругом Београд — Бар, затим развој црногорског туризма, повећавање стандарда, односно повећана употреба меса у исхрани нашег народа — показује као неопходност одржавање (ако не и повећавање) оваквог бројног стања оваца у Црној Гори. Ово поготово стога што се потенцијали извесних планинских терена могу само искористити помоћу оваца и то екстензивним начином одгајивања. А у екстензивном овчарству број стоке мора се повећавати ако се жели повећање производње, што у овом случају значи искоришћавање садашњег пространства црногорских травњака. Мислим да би се то могло најбоље искористити производњом теже јагњаци (20-30 kg) за клање, а подесити их за сезону туризма, када се могу лако, сигурно и уносно пласирати на тржишту. Производња овчијег млека била би од великог интереса, мада не верујем да би она у садашњим условима могла количински бити већа (по музној овци) од досадашње. Вуна би била најспореднији производ, односно само за потребе кућне радиности.

Како да се организује држање већих стада оваца у Црној Гори, односно како да се заинтересују и друштвени и приватни сектор за бројно повећавање оваца у својим стадима, бар за онај број који нестаје напуштањем села — тешко је рећи. Међутим, неки би се стимуланс морао наћи. Рачунице које приказују да је екстензивно овчарство нерентабилно могу бити од огромне штете не само у погледу народне исхране већ и народне одбране, али, исто тако, и у посредном погледу — запуштањем травњава и њиховим неискоришћавањем.

Ако се правилно гледа на проблематику травњака у Црној Гори, морало би се рећи да у Црној Гори, у ствари, једино овца донекле одржава пашњаке. Човек их искоришћава преко оваца, али у њих ништа не улаже, не негује их. Међутим, чишћењем од корова, уклањањем камења, жбуња и шибља, а да не помињемо ђубрење и торење — могло би се доста допринети њиховом побољшавању, што је и први корак у унапређивању народног сточарства Црне Горе. Јер, као што су оранице подлога сваког интензивног сточарства, тако су планински пашњаци, односно травњаци, основа данашњег народног овчарства и говедарства Црне Горе.

Иако сматрам да данас овчарство Црне Горе треба искоришћавати екстензивним начином, јер засада за интензивно овчарство нема услова, не поричем да би се на великим друштвеним газдинствима могао организовати и интензиван тог јагњаци, али би предходно требало израчунати рентабилност таквог начина производње јагњећег меса.

Сл. 11. — ♂ зетска жуја

КАДРОВИ И НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКА СЛУЖБА

Свако унапређивање производње зависи од три битна фактора (без обзира да ли се ради о индустрији, пољопривреди или нечем трећем) и то:

- 1) броја и квалитета стручњака, односно службе (научно-истраживачке и стручне), која треба да унапређује дотичну производњу;
- 2) материјалних средстава уложених у то унапређивање и,
- 3) политичке подршке за одређени начин унапређивања те производње.

Ако су сва та три фактора у складу, може се унапређење одређене производње правилно, брзо и доследно спровести. У односу на унапређивање црногорског сточарства ово би значило:

1) Да ли има довољно и квалитетних кадрова, тј. стручњака, који би могли да воде унапређивање сточарства. Према ономе што сам имао прилике на овом путу да видим и сазнам из контакта са разним стручњацима, мишљења сам да их има довољно. Требало би их само правилно распоредити према тачно одређеним задацима, а третирати према постигнутим резултатима, што мислим да би могло дати најбоље резултате.

2) Материјална улагања сваке производње у изградњи (у овом случају то је унапређивање сточарства), морају постојати све док та производња не изађе из своје занатске (примитивне) фазе, од када ће се многоструко исплаћивати — што мислим да су нека друштвена газдинства у Црној Гори успела, док друга то још нису достигла.

3) Политичка подршка у унапређивању сточарства јесте у давању тачног политичког правца таквом унапређивању у смелу саме производње, њеног пласмана, њеног тренда, односа разних сектора производње, укључивања научне и стручне службе, као и компетенције појединих сектора и служби, разуме се у најопштијим цртама, које ће даље бити разрађене од колектива који врши унапређивање према његовим способностима и домену производње — што нисам имао прилике детаљније да упознам у току свог пута по Црној Гори, те о томе не бих могао ни дати мишљење.

Међутим, колико сам могао да запазим, научноистраживачка служба није довољно разграната према проблематици коју би имала у унапређивању сточарства. Кадрови који раде у научноистраживачкој служби у сточарству у Црној Гори сматрам да бројно нису довољни, јер 5 чланова одељења за сточарство у Титограду, од којих 1 са докторатом наука, 2 са факултетском спремом а 2 са средњом, мислим да ни из далека не могу да задовоље потребу унапређивања црногорског сточарства ни у најскоријој будућности, а камоли да повезују научна истраживања са практичним проблемима унапређивања црногорског сточарства.

Ако се пође од тога да само истраживачка, тј. развојна служба, може бити гарант ма каквог озбиљнијег унапређења ма које производње, онда би се с правом могли замислити колико ће дуго једној бројно недовољној служби бити потребно да изврши изванредан утицај у смислу побољшавања одређене производње. Али, исто тако, није ли оваква научноистраживачка служба одраз прилика, односно нивоа, а, према томе, и потреба за унапређивањем ове производње?

ЗАКЉУЧАК

1) Народно сточарство Црне Горе налази се још на екстензивној производњи, док је на друштвеном сектору интензивира-но, али не и толико да би давало одговарајућу производњу.

2) Сточарство на друштвеном сектору производње заузима мали удео (говеда 0,76%, свиње 0,36%, овце 1,73%, коњи 0,68%), због чега главну производњу у сточарству Црне Горе држи индивидуални сектор, који има примитивну производњу.

3) Говедарство у Црној Гори у току последње две деценије бројно је опало, али се примећује извесно побољшавање у погледу млечности код оплемењених буша, односно гатачких и оберинталекских крава, што потврђује правилност правца унапређивања народног говедарства у погледу продукције млека.

Мислим да би требало наставити у том правцу у унапређењу народног говедарства, док би на друштвеним газдинствима требало знатно брже извршити потпуну интензификацију говедарске производње у погледу продукције млека, а уколико се то не би могло, онда прећи на продукцију говећег меса уз продукцију млека у мање интензивној производњи.

4) Овчарство је остало на истом бројном и екстензивном ступњу као што је било и до овог рата. Бројно оно стагнира, али релативно посматрано оно опада. Велико пространство под травњацима мора се искористити и то једино помоћу екстензивног начина одгајивања оваца, а продукцији јагњећег меса треба дати приоритетно место.

5) Свињарство никад у Црној Гори није имало значајно место. Довољно је ако задовољава кућну потребу пољопривредног становништва.

6) Коњарство мислим да не би требало препустити стихији, јер подаци показују да је бројно стање коња у Црној Гори у порасту и поред знатне моторизације у односу на предратно стање. Укидање мале ергеле брдског коња у Станици за сточарство Жабљак сматрам да је штетно за народно коњарство Црне Горе, коме је ова ергела производила приплодни материјал. Мислим да ће исто мишљење имати и Армија са становништва одбране земље.

7) Живинарство у Црној Гори има значаја само за кућне потребе пољопривредних домаћинстава, с истим образложењем као и за свињарство и са истом перспективом.

8) Број становника у СР Црној Гори се повећава из године у годину а број пољопривредног становништва се при томе брзо смањује. С тим у вези треба се припремити у односу на сточарску производњу, коју ово јако погађа.

9) Напуштање села, односно пољопривредне производње представљаће у будуће све већи и већи проблем, који је у најужој вези са сточарском производњом, те уколико се не надомести неким новим системом организације (нпр. повећањем сточног фонда на друштвеним газдинствима), може доћи до тешких последица.

10) Интензивирање ратарске производње у Црној Гори је неминовност будућности сточарске производње Црне Горе, исто тако и искоришћавање стамбеног потенцијала травњака, којих је 35% од укупне пољопривредне површине Црне Горе. Пашњачки начин одгајивања говеда и оваца још дуго ће морати бити у употреби. Зато би почетак сваког унапређења сточарства Црне Горе морала бити брига о травњацима и њиховом правилном искоришћавању.

11) Научноистраживачка служба, као основа сваког планског рада у унапређењу производње мора бити правилно постављена и правилно развијена, јер ће само таква моћи давати позитивне резултате.